

DELAL SEM ZA DVE STROKI IN ŠE ZA FAKULTETO

V okviru rednih snemanj portretov znanstvenikov, ki jih izvaja Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU, je bil leta 1992 posnet tudi razgovor s prof. dr. Vilkom Novakom. Vprašanja je pripravil in zastavljal dr. Milko Matičetov, intervju pa je posnel dr. Naško Križnar.

Ob visokem jubileju dr. Vilka Novaka objavljamo ta zanimiv intervju tudi v Glasniku SED.

Pogovor z dr. Vilkom Novakom, 4. - 21. 2. 1992., sprašuje: Milko Matičetov

Milko Matičetov: Na vprašanje trikraljevskih kolednikov: »Gospod Kralj, kje ste pa vi doma?« je naš Vilko Novak lahko rekel: »Jaz sem tam doma, kjer sonce gor gre.« In za svoje širše gnezdo ne glede na to, da je doma iz Beltincev, da je rasel v Bogojini, razglša vse Prekmurje. S to deželo, kjer nam, drugim Slovencem, »sonce gor gre«, ki ni samo izhodišče njegovih neštetihi spisov, tudi literarnih, znanstvenih z vseh mogočih področij: zgodovinskega, literarnozgodovinskega, narodopisnega, jezikoslovnega, in drugih področij, je Novak že kot dijak in potem študent in profesor seznanjal kulturne delavce in pisatelje, ki so ga obiskali, ki jih je po naključju srečal kje na »prekmurskih kolnikih« ali pa jih je celo nalašč popeljal tja. Vsem je bil nepozaben Ciceron. Ali bi k temu imel mogoče sam kaj povedati?

Vilko Novak: Če bi govoril o takih (posameznikih - op. p.), ki sem jih tam srečal, je glavni pravzaprav moj rojak s Cankove, dr. Avgust Pavel, s katerim sem se prvič srečal, ko sem bil še otrok, nekje v drugi gimnaziji. Potem pa sem leta 1928 iz madžarsčine prevedel njegovo razpravo, /.../ ki je bila čez nekaj let objavljena v Etnologu. Od takrat naprej sva deloma hodila po Prekmurju, deloma v Soboti pisala zagovore, ko so me javno obtožili upora proti madžarski državi leta 1941 ... No, z njim me je vezalo dosmrtno prijateljstvo in njegovih sto in nekaj dopisov čaka na izdajo. Drugi tak je bil /.../ France Marolt. On pa je sam mene poiskal; nekega vročega poletnega julijskega dne 1939 /.../ Seznanil sem ga z beltinskimi plesi /.../, z njim pa sva se še srečevala; morda veš, v neki ekipi, v kavarni Union, ko ga je Orel vabil k sebi. /.../ Takih srečanj je bilo več in ko si rekel »na kolnikih«, si mislil na Juša Kozaka. Juš Kozak je bil v sedmi in osmi, deloma tudi že v šesti gimnaziji na Poljanah v Ljubljani moj profesor. Prišel pa je na povabilo Miška Kranjca tam leta 1933 v Prekmurje, ustavil se je tudi v naši hiši, a mene ni našel doma. Pustil mi je listek, sprejeli pa so ga moja mama in moj ujec, ki ga je (Kozak - op. p.) - in tudi razpoloženje v hiši - opisal v svoji knjigi Za prekmurskimi kolniki.

Vilko Novak med razgovorom z Milkom Matičetovim, na video posnetkih Naška Križnarja (21.2.1992). Shranjeno v Zbirki vizualne dokumentacije Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, št. 204. Fotografije z ekrana: Igor Lapajne (ZRC SAZU)

/.../ No, tak sobesednik o Prekmurju, lahko rečem, je bil tudi arhitekt Jože Plečnik, ki je prišel tam nekje leta 1924 prav v našo hišo - jaz sem namreč stanoval v župnišču zraven stare cerkve, pa tudi zraven nove, katere gradnjo sem potem spremljal od začetka do konca. In sem bil zato od leta 1927, ko sem začel hoditi v osmo gimnazijo, zveza med Bogojino, med Bogojančani, zlasti med župnikom, in med Plečnikom. /.../ Pred kratkim pa je v Zagrebu umrl Milovan Gavazzi, za katerega se spominjam, da smo, /.../ ko je bil kongres etnologov Jugoslavije, bili na Pohorju, /.../ pa tudi v Prekmurju, ki so ga vsi željno pričakovali. /.../ No, zvečer smo se v temi ustavili in sem Gavazzija, Brataniča, Filipoviča, Rusića, morda je bil še kdo, peljal, da smo stoječki po prekmursko in po kajkavsko tam v kuhinji pozdravili moje ljudi, pa pojedli kos kruha, najbrž domačega ... Gavazzija sem pa samega peljal v kamro ali »špajzo« in mu pokazal stare prekmurske lonce in stare naprave, saj si je on to posebej zaslužil. /.../ Ja, še en takle sijajni spomin; no, tukaj imam celo sliko, profesor Rihard Weiss iz Zricha in Basla obenem je bil s svojimi nekdanjimi študenti in z nekaterimi starejšimi kolegi leta, to pa pomnim, 1959, na ekskurziji, ki sem jo jaz vodil. Šli smo od Prekmurja, pri Radgoni čez mejo, pri naši hiši so jedli sedeno mleko, to je sesedeno, torej kisló mleko, /.../ potem smo se peljali v Ptuj prenočevati in ko je že sonce zahajalo tam, kjer zate vzhaja, so vsi skočili z avtobusa, se hitro slekli /.../ in so se na moje veliko presenečenje kot žabe in goske in race, ki jih tam ni bilo, skopali pri murskem mostu v murski vodi. Potem sem jih peljal v Maribor. /.../ V Bogojini pa sem bil kot četrtošolček na gimnaziji res Cicerone nepozabnemu poznejšemu ustanovitelju gimnazije in študijske knjižnice na Ravnah dr. Francu Sušniku in njegovim kolegom. /.../

Milko Matičetov: Tvoj prekmurski rojak iz Polane je v enem svojih poznih literarnih del pripovedoval oziroma pisal, kako so mu »striči povedali«. V tvojem življenju pa so ujci igrali prav posebno vlogo. Ali je kaj takega, za kar bi lahko po občutku rekel, da se ti zdi pomembno za tvoje oblikovanje veselja do pisanja, ljubezni do Prekmurja ..., bi nam povedal kaj o svojem ujcu Bogojanskem?

Vilko Novak: To sem prej hotel dodati. /.../ Še nekdo je hotel priti (v Prekmurje - op. p.) deloma zaradi mojega ujca, deloma zaradi Plečnikove cerkve, in sicer dr. Ivan Prijatelj, moj profesor slovenske literature. /.../ Ja ..., ta moj ujec je bil sin kmeta Jožefa Baša, ki je bil ob koncu prejšnjega stoletja v Beltincih kot navaden, a pismen kmet, poverjenik Družbe svetega Mohorja iz Celovca. In je pridobil okrog sto naročnikov, več kot jih imajo v tej župniji danes. Bil pa ni samo širitelj, kot so imenovali vse poverjenike prekmurskega tiska, ampak je tudi poučeval branje. /.../ Bral pa je tako, kot naj

bi se knjižna slovenščina danes brala. /.../ No, in dokaz za to, da je njegov trud rodil sad, so bili izobraženci, ki so prišli iz te župnije. Pred tednom mi je ravnatelj Krečič prinesel kopije pisem, ni jih dosti, štiri ali pet, tega mojega ujca Ivana Baše. /.../ Jaz sem se čudil, kako je ta vaški župnik, o katerem bo Mohorjeva (založba - op. p.) letos izdala roman Jožeta Smeja s podnaslovom Psalmi vaškega župnika, pisal tako rekoč vsaj devetindevetdesetodstotno v knjižni slovenščini. Pa ni hodil v slovenske šole, niti en razred nikjer. /.../ O njem bi povedal samo to, da sta ga lepo okarakterizirala prej omenjeni dr. Franc Sušnik v svojih Prekmurskih profilih, ki so izhajali leta 1924 kot podlistki v Slovincu. /.../ Drug lep spomenik pa mu je postavil Juš Kozak v knjigi Za prekmurskimi kolniki. /.../ Ta človek je bil, kar je Sušnik dobro zadel, v nasprotju z Kleklom, ki je bil v gimnaziji njegov sošolec, vzor, rekel bi, neke britanske umirjenosti. On, kot Sušnik pravi, s svojim ljudstvom od daleč gleda dogajanje sveta, ne meša se vanj, ga le registrira. /.../ In še nekdo mu je z nekim namigom, sicer malo krivično, spomenik postavil: sam Miško Kranjec v svoji trilogiji o Rdečem gardistu, ko govori, kako je sklical narodni svet. On (ujec - op. p.) je bil med tistimi, ki so pod Madžari leta 1918 ustanovili narodne svete in se, čeprav v okviru najprej nekakšnega slovenskega kantona, izrekli za slovenstvo. /.../ To sem še hotel reči, ja, glavno, kar moram poudariti za svojo formacijo, /.../: ta človek (ujec - op. p.), z madžarskimi šolami, Sušnik pravi, je takoj po osvoboditvi Prekmurja, 1919, naročil poleg dnevnikov /.../ Dom in svet, /.../ do smrti leta 1931 še znanstveno revijo Čas, kjer sem jaz prvič srečal ime Karla Oštirja in naslov članka Sumerci in Akadijci. In sem to, se spomnim, v nedeljo popoldne, ko sem skrivaj odnesel to revijo tam izpod pulta, mozgal v Goricah. /.../ Tam nekje od druge gimnazije naprej sem skrivaj začel brati tudi ta Dom in svet. /.../ Tam sem se naučil literarne kritike, vedel sem, kdo je Koblar, vedel sem, kdo je Juš Kozak, in Pregla sem imel, lahko rečem, v malem prstu. /.../

Milko Matičetov: *Tukaj smo že slišali za srednješolske profesorje, slišali smo o Sušniku v Soboti, Koblarju, Jušu Kozaku ... ali se bi mogoče še koga hvaležno spomnil ...?*

Vilko Novak: Seveda. Moji profesorji so bili takšni kot sedaj skoraj stoletni Janko Orožen, Rudolf Pregelj ..., v Ljubljani je bil še eden, ki ga sošolci niso dojeli, jaz pa sem ga poznal iz Časa ali iz Doma in sveta, kjer je pisal o francoskih romanih, o šolstvu, vladi, državi, deželah Evrope ... in ko smo bili mi v osmi gimnaziji, je izdal knjigo, ki sem jo menda samo jaz poznal: Akademski poklici. /.../ To je bil dr. Lovro Sušnik, ki je v Slovenskem etnografu potem nastopil kot upokojenec Lovrenc Sušnik.

Milko Matičetov: *Ker so bili od univerzitetnih profesorjev na študiju v Ljubljani tvoji prijatelji tudi Kidrič, Oštir, Ramovš, Nahtigal, bi k temu morda še kaj dodal ..., mogoče še kaj iz tega univerzitetnega časa, kakšno anekdoto?*

Vilko Novak: O vseh teh štirih profesorjih sem v decembru za revijo Jezik in slovstvo, kjer so to z veseljem sprejeli, začel pisati spomine. /.../ O treh jih je objavilo Srce in oko. Naj povem, da mi je bil Kidrič nekako najbližji, saj sem se tudi jaz takrat začel ukvarjati

s staro (prekmursko) literaturo. Kidrič me je spremljal ves čas, tako rekoč do svoje smrti. On je tudi pospešil moj prihod in sploh dal pobudo za mojo univerzitetno kariero. Tudi z Ramovšem sva še pozneje imela stalne stike. Lahko samo rečem, da sem vesel, da so bili to moji profesorji, s katerimi se žal gotovo dolgo nisem mogel primerjati - ne zato, ker so bili začetniki slovenističnega študija v Ljubljani, ampak ker so bili res izredni tako kot ljudje kot tudi strokovnjaki.

Milko Matičetov: *Vsak se spomni svojega prvega greha - z grehom mislim tukaj absolutno prvo objavo. Katera bi bila tvoja?*

Vilko Novak: Absolutno prva ... je zdaj težko reči. Uvodnik v Prekmurske novine, to je bil tednik, seveda pisan v narečju, je izšel leta 1926, za vse svete, 1. novembra, in je imel naslov Vsi svéci. V njem sem skušal zajeti praznično, žalobno prekmursko razpoloženje za vse svete. Tisto leto sem v Slovenca tudi poslal, ampak ga nimam (shranjenega - op. p.), neki dopis o gimnaziji v Soboti. No, prvi moj večji nastop pa je bil sicer pod šifro, brez imena, ko sem bil v osmi gimnaziji in sem iz srbohrvaške francoske čitanke prevajal odlomke iz del francoskih pisateljev. Izšlo je kakšnih pet podlistkov. No, in isto leto, ko sem bil v osmi šoli, so pod mojim pravim imenom v Mladiki izšle - na to bi lahko bil ponosen, čeprav se mi ta izraz upira, ampak sem vesel, da se je to zgodilo pod Finžgarjevimi uredništvom - moje prve pesmi. Potem jih je bilo še nekaj. Prvi moji, bi rekel, strokovni zapisi pa so izšli v božični številki Slovenca leta 1931. Tam sem na pobudo Stanka Vurnika, s katerim sva se seznanila najbrž že sredi leta 1928, ko sem prišel na univerzo, ali vsaj spomladi 1929 objavil prispevek Božič v Slovenski krajini, kakor smo takrat imenovali Prekmurje. /.../ Mimogrede, takrat sem se prvič srečal tudi z Nikom Županičem ... Tudi kasneje sva z Vurnikom stalno sodelovala. No, prvi resnejši nastop v znanstveni reviji je bil v Časopisu za zgodovino in narodopisje, tudi leta 1931, ko sem poročal o madžarski zgodovini sombothelske škofije, v katero je sodilo tudi Prekmurje. Dokler sem bil v Mariboru, do (druge svetovne - op. p.) vojne, sem s ČZN nato stalno sodeloval. Prvi moj tak znanstveni članek je bil sicer kratek, bil pa je o Košiču in Slomšku, ko se mi je posrečilo odkriti, da je Košič zajemal iz Slomškove knjige Blaže in Nežica v nedelski šoli. /.../ No, potem sem objavil svoje prve fililoške opombe, ki sem jih zapisal o Kūharjevem Narodnem blagu Vogrskih Slovencev in tam objavil tudi eno od Štrekljevih pisem: s poročili, najprej o Pavlovih pesniških zbirkah, o katerih sem sam mnogo pisal, sem nastopil v Domu in svetu, potem tudi v Slovincu. /.../

Milko Matičetov: *Tukaj si že omenil tvoje prvo srečanje z Vurnikom - v muzeju, ko si skušal, da bi bilo tudi tam, recimo z nošo, zastopano Prekmurje. Prav tako si omenil svoje srečanje z Županičem, ki se ni strinjal s poročilom v ČZN. Ali si kontaktiral še s kom ...?*

Vilko Novak: Z vsemi, ... največ z Jankom Glazerjem ... Najprej sem v Mohorjevem koledarju dvakrat pisal o srečanjih s pesniki in pisatelji. Videl pa sem, da se za to nihče ne zmeni, niti literarni zgodovinarji. /.../ Pisal sem tudi o Glazerju: o srečanju s Finžgarjem, Meškom ... Z Glazerjem sva bila tako rekoč vsak delovnik skupaj v

knjižnici. Jaz sem bil na realni gimnaziji, ta pa je bila nekaj sto metrov do tamkajšnje študijske knjižnice, kjer sem imel vse na voljo: imel sem prost dostop do knjig, revij ... /.../ Tam sem delal lahko od decembra leta 1933 do pomladi, recimo leta 1937. Tam sem pisal svoje članke, razprave, ne samo za ČZN, ampak tudi za kaj drugega. Seveda pa sva se z Glazerjem v njegovi sobi o vseh stvareh veliko pogovarjala; on mi je tudi razne stvari priporočal ali prosil ali naročil ... /.../ Baš je prihajal, kadar je bil v Mariboru. Baš je bil vzoren terenski delavec, ki je od Prekmurja do Kobanskega in Pohorja prehodil vse to severno slovensko ozemlje. Kadar pa je bil v Mariboru, je prišel h Glazerju, s katerim sta bila kot brata. In smo se tam pogovarjali ..., samo škoda, da si nisem vse zapisoval - ampak nikoli nisem vodil nekakšnega dnevnika, kot Angelos Baš na primer, škoda. Kaj šele, da bi snemal. Slišal sem vse, kar je doživel in videl na terenu, ne samo v Prekmurju, ampak tudi drugod. Tudi Baš je sodeloval s svojimi nasveti in kritikami pri mojih spisih. /.../ No, in tretji, ki je prav tako prihajal v omenjeno knjižnico ob določenih urah, /.../ je bil, zdi se mi, prvi urednik in izdajatelj, sicer pa stalni, dosmrtni predsednik Zgodovinskega društva v Mariboru. To je bil gospod prelat, kakor smo ga imenovali, dr. Franc Kovačič, doma iz Veržeja, tudi dober poznavalec Prekmurja. /.../ On mi je že kot študentu poslal cel kup starih ČZN: »Saj boste tako nekoč naš sodelavec.« /.../ Torej, mi smo imeli zgodovinsko društvo, kjer sem bil jaz nekoč tudi tajnik ... /.../ Na drugi strani smo imeli tudi sestanke Jugoslovansko-češkoslovaške lige, katere predsednik je bil socialist, minister dr. Vekoslav Kukovec. /.../ Na mesec ali pa dvakrat na mesec smo imeli seje v tako imenovani kapelici, v resnični nekdanji kapelici, najbrž je še danes tako restavrirana, v mariborskem gradu. Tam smo pri prestah in pri kozarčku belega vina, štajerskega seveda, »sejali«, tako da je bila ta češkoslovaška-jugoslovanska liga zelo živahna. In to so bili edini taki družabni, in ne samo znanstveni sestanki, kot tam pri zgodovinskem društvu. /.../

Milko Matičetov: *K Etnologu pa si prišel šele pod Ložarjevimi urednikovanjem. Se z Ložarjem osebno poznaš?*

Vilko Novak: Torej k Etnologu sem pravzaprav prišel s prevodom, že omenjene Pavlove razprave, ob kateri pa ni mojega imena, ker je izšla avtorizirano. /.../ Ložarja sem spoznal na enem od predavanj ... no, naj najprej omenim, kako smo študentje takrat živeli v Ljubljani. Na Miklošičevi cesti, tam, kjer je danes Holliday Inn, je stala skromna pritlična zgradba s podstrešjem in kletnimi prostori, v katerih so spali študentje. Stavba se je imenovala Akademski dom na (takrat) Miklošičevi cesti 5. V njej je bila tudi dvorana s slikami »nekega« Toneta Kralja. /.../ V tej dvorani so bila najrazličnejša predavanja, ki so jih prirejela študentska društva. In tako sem tam najbrž spoznal in prvič slišal govoriti Rajka Ložarja, ki je predaval o filmu kot umetnosti. /.../ Drugo tako predavanje me je seznanilo z Jankom Mlakarjem, znamenitim planinskim, gorniškim pisateljem, in Antonom Ocvirkom, mojim, /.../ kolegom na univerzi. /.../ No, Ložarja sem pa potem videval, bi rekel, skoraj vsak dan od leta 1930 naprej. Moja bodoča žena je

namreč stanovala v Ložarjevi hiši, kamor sem jo jaz med drugim hodil čakati. /.../ No, prav osebno pa naju je nekoč seznanil Orel, ko sem mu prinesel članek Apotropejske prvine v slovenskih ženitovanjskih običajih. In spominjam se, da je bil pri Orlu tudi Ložar, ki je članek pogledal in rekel: »A take stvari vas zanimajo.« Potem smo se z Ložarjem in Orlom skupaj udeležili tudi zgodovinsko znamenitega, nastopnega in, mislim edinega izvirnega predavanja Nika Županiča, jeseni, najbrž oktobra 1940. Jaz sem na to predavanje prišel kot profesor na gimnaziji v Kranju, Ložar je takrat za Županičem že prevzel v. d. ravnateljstvo muzeja, Boris Orel pa je bil še v banki. /.../ Potem pa se ne spomnim, da bi se z Ložarjem še kdaj srečala ... /.../ Za Orlo se pa ne spomnim natančno, kako sva se seznanila. Zdi sem mi, da mi je leta 1938 pisal v Kranj /.../ in da sva se domenila za sestanek v kavarni Evropa. Midva sva se tam, in ne v Unionu, ki je bilo nekakšno kulturniško zbirališče, nekajkrat sestala; najbrž zato, ker je bilo bolj mirno, ker je bilo manj ljudi in sva se pogovarjala. /.../ Z Orlom sva si potem tudi dopisovala. /.../

Milko Matičetov: *V Slovenskem etnografu si bil ti pravzaprav eden od stebrov in sva te z Orlom skušala tudi pridobiti, da bi pristopil kot tretji član uredniškega odbora. Pa, tale Novak se je zmeraj zmazal ...*

Vilko Novak: Ni se mi dalo, ne vem..., rekel bi, da morda nisem bil z vsem zadovoljen, kar je tam izhajalo. /.../ Po Orlovi smrti smo se sestali Matičetov, kot eden od urednikov Etnografa, profesor akademik dr. Ivan Grafenauer z Inštituta za slovensko narodopisje, Marija Makarovič kot nova v. d. v muzeju in jaz. Vse je bilo negotovo: kdo bo novi ravnatelj in s tem izdajatelj in tudi sourednik Etnografa. In smo naredili nekakšen dogovor, ki smo ga tudi zapisali - vsaka ustanova, tako fakulteta, akademija kot muzej, je imela svoj izvod, v katerem je bilo rečeno, da smo vsi slovenski etnologi ali etnografi ali narodopisci sodelovali pri Slovenskem etnografu in da želimo, ko bo imenovan nov ravnatelj, obenem tudi nov glavni urednik ali sourednik, da bodo v novem uredništvu soudeležene vse tri ustanove. To pa se ni zgodilo, ker novi ravnatelj tega ni upošteval. /.../ Tako sem jaz prenehal sodelovati z Etnografom in, ko sem zdaj gledal nazaj, sem nekje začel spet sodelovati ob Gavazzijevi sedemdesetletnici. In sicer iz spoštovanja do Gavazzija, ker o njem nihče ni hotel in tudi mogel kaj napisati, sem se to odločil narediti jaz. /.../ Tako da sem potem nekaj časa sodeloval, vse dokler niso na Akademiji ustanovili Traditiones in sem prišel tja.

Milko Matičetov: *Jaz bi sedaj za intermezzo vprašal nekaj, kar je lahko tudi narodopisno ali etnografsko ali etnološko - sinoči mi je v tvoji bibliografiji obtičalo oko na naslovu Pomen narečja za ohranitev narodnosti v Prekmurju iz leta 1970. Ta spis /.../ me spodbuja k čudnemu vprašanju: v tradicionalnem ustnem izročilu sta v ravnatežju zastopana tako proza kot pesem. Ko pa se v Prekmurju spremenijo razmerja do šole in podobno, pa pride do oblikovanja prekmurske umetne literature. Pride do Miška Kranjca, do Ferda Godine ..., prispevek Prekmurja je v prozi občuten. Zanima pa me, kako in kaj pa je s pesmijo? Kaj tiči zadaj, da je pesniški delež v knjižnem jeziku odpovedal? /.../*

Vilko Novak: Ljudje so pesnikovali najprej v domačih, tradicionalnih časnikih in časopisih ... najprej v narečju,

potem so bili tudi nekakšni poskusi v knjižnem jeziku. Torej jaz, kot sem že rekel, sem napisal nekaj pesmi in jih objavil v Mladiki, morda še kje drugje. Potem je Kranjčev brat Nace, jurist, pisal pesmi, a ker je bil pač Kranjčev brat, ga pretirano povzdigujejo ... Tisti, ki pa so pisali najboljše, pa so ostali neznani, čeprav so nekaterim po smrti izdali zbirke. Na primer jezuit pater Pavel Berden je pisal pesmi, ki jih je deloma tudi objavil, /.../ drugi duhovnik je bil profesor teološke fakultete za moralno teologijo, moj rojak iz Beltinec, dr. Štefan Steiner. Tudi njemu so posmrtno izdali zelo zrele pesmi. In Kozar, ki zapisuje ljudske pesmi in pripovedke v Porabju in Prekmurju. /.../ Ni, skratka, ljudi, iz teh, kar pa jih je, bi jaz naredil eno antologijo, zato jih bomo skušali izdati v samozaložbi.

Milko Matičetov: *To vprašanje sem postavil zato, ker me je zanimala analogija: na drugem koncu Slovenije, na skrajnem zahodu, v Benečiji, pa imaš pesnike, ki si prizadevajo preiti iz svojega narečnega jezika v knjižno slovenščino. In /.../ pri vseh je čutiti večje ali manjše obvladanje knjižnega jezika ...*

Vilko Novak: To se ne da primerjati, ker niso prekmurski narečni pesniki doživeli Jugoslavije in knjižne slovenščine. Neki moji drugi ujec, Miroslav-Baša, je pisal lepe pesmi v narečju: /.../ Avgust Pavel je pisal v narečju, preden je postal madžarski pesnik. /.../ No, ti, ki so v Prekmurju začeli »čivkati« po letu 1945, ti pa narečij ne znajo ... No, jaz sem šel v nasprotno smer: jaz sem nekaj začivkal, da tako rečem, v knjižnem jeziku, nekaj tistih prvih pesmic, objavljenih ali pa samo študentovskih pesmi, v narečju pa sem začel pisat med okupacijo. /.../ Leta 1942 se mi je uspelo »vtihotapiti« v prekmurski koledar. /.../ In imam tam tudi za celo zbirko pesmi ... /.../ V prispevku, ki si ga omenil, pa sem pisal o pomenu narečja v tej stari prekmurski literaturi ali slovstvu, od 16. do 20. stoletja. O tisti literaturi, o katere jeziku sem sestavil slovar ...

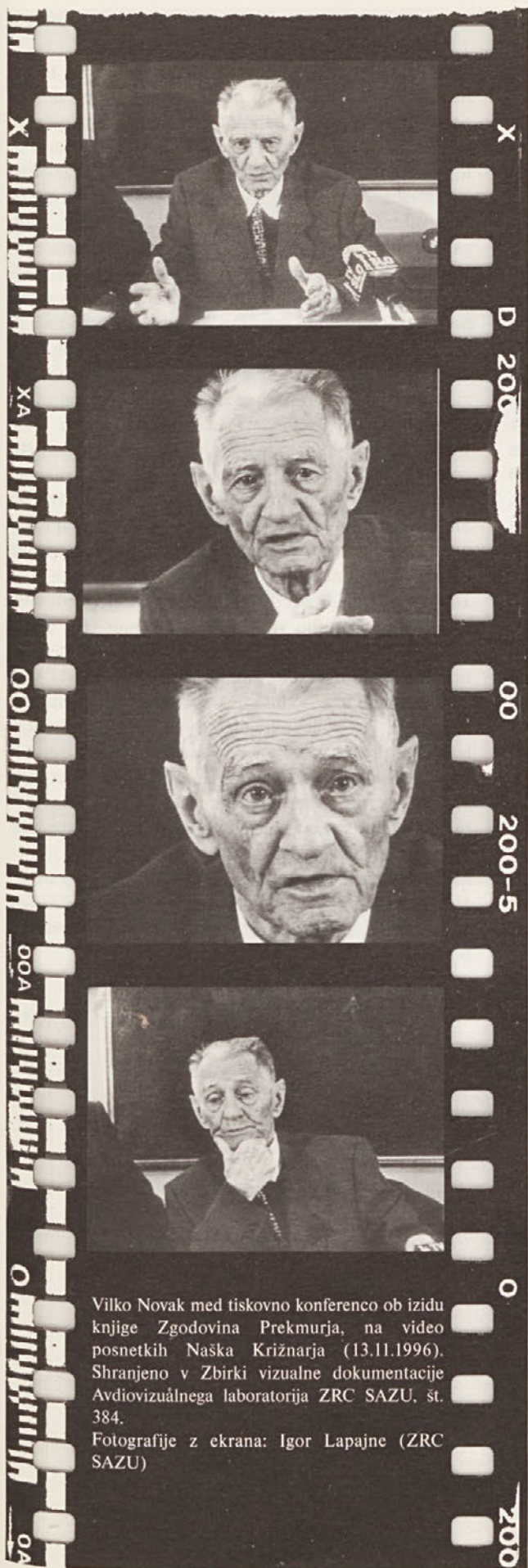
Milko Matičetov: *V Prekmurju je pred sedemdesetimi leti, ko je bilo Prekmurje pridruženo z matično deželo, šola naredila svoje. V Porabju ob koncu šestdesetih, v začetku sedemdesetih let pa smo nabirali tudi pesmice in pravljice. Takrat sta me zanje naprosila Andrej Šavli /.../ in Vaclav Vinkler, /.../ a so jih popravljali, tako da so v knjigi te pesmice pol miš pol tič. In ... ko je tudi v sodelovanju Marka Terseglava izšla zbirka prekmurskih pesmi, tudi tam je marsikaj ... odsotno ... Lahko tudi o tem kaj poveš?*

Vilko Novak: /.../ V listu Porabje, tam zdaj dosti pišem, imajo ravno zdaj dva moja daljša članka, v katerih pišem o jeziku v teh dveh (prekmurskih - op. p.) pesmaricah. Da to nikamor ne vodi. In tudi tam v Porabju zdaj nekateri omahujejo; nekateri pišejo čisto v narečju, potem je nekaj v knjižnem jeziku, seveda spet z napakami. /.../. Narečja so po vsej Sloveniji, samo da jih ponekod ne čutijo več ali pa jih vnašajo v vsakdanji govor in berejo knjižno. Razliko med knjižnim jezikom in narečjem čutijo še na primer v Benečiji. In kakor so po vsej Sloveniji sprejeli enotni knjižni jezik, tako ga je tudi tako imenovano Prekmurje brez Porabja. Tudi to razlikovanje Porabje in Prekmurje, zlasti celo za preteklost, pred letom 1919, je bilo rečeno zgrešeno in protizgodovinsko in protinarodno. To je en dialekt, to je en narod, to je eno ljudstvo ... /.../

Milko Matičetov: *Tukaj lahko preidemo zdaj na tvoj prehod na univerzo, na etnološko katedro ...*

Vilko Novak: Na katedro sem jaz prišel, kot sem že prej rekel, delno na pobudo prof. Kidriča. Prvo spodbudo pa mi je dajal pravzaprav Orel. Ravno na tej kartici iz januarja 1946 piše: »Slišim, da bo morda Županič ne predaval zaradi 'boleznj'; če se bo to vleklo, bo kmalu treba novega človeka.« /.../ S profesorjem Francetom Kidričem pa sva se srečala na Miklavžev večer leta 1940, ko sem jaz potoval v Kranj, med železniško postajo in bivšim Mikličevim hotelom. /.../ On se je z nami že kot s študenti sprehajal in takrat sem mu rekel: »Poglejte, tole sem si kupil ...« /.../. To se učim, ker sem se vpisal pri Županiču.« »Bravo, bravo, le glejte, da boste v dobrih odnosih z Županičem. /.../ Veste, Županič ne bo dolgo ... Kakšne docenture ni težko dobiti, težje je s profesuro ... delajte.« Mislím, da so to dovolj jasne besede.

Ko formalno pri Županiču in pri vseh, ki sem jih moral vpisati, tudi Ložarja kot privatnega docenta, še nisem absolviral drugega semestra, je nastala nesrečna vojska in sem pobegnil na Madžarsko. Tam sem se doobra vživel v madžarsko etnologijo, deloma po zaslugi Avgusta Pavla, deloma Bele Gunda, s katerim sem takoj stopil v stik. No, tam sem se res formiral v madžarski etnologiji, doktoriral iz slavistike v Budimpešti ... In sem se precej poglobljal v prekmurski jezik, saj sem doktoriral iz Küzmiča. Ko sem se vrnil, sem se spet vpisal pri Županiču. Bil sem spet v Kranju, ker me s prosvete niso hoteli premestiti, potem pa sem na prošnjo dal odpoved na prosvetno službo in so me nastavili na ekonomski srednji šoli na Prešernovi cesti (v Ljubljani - op. p.), kjer sem bil do leta 1948. Ta čas smo se pomenkovali z Orlom, ki se je pogovarjal /.../ z Jožetom Košarjem, takrat na ministrstvu šefom za visoko šolstvo in znanost. In Košarju gre zasluga, da je nekako pregovoril Županiča, da naj vendar prosi za asistenta. In Županič /.../ je to tudi naredil, /.../ tako sem bil v oktobru razrešen na šoli in nastopil pri njem kot asistent. No, ta asistentura je kljub Orlovi grožnji moji ženi, češ da niti en mesec ne bom vztrajal, ker naj bi se skregala, kot se je (Županič - op. p.) z Vurnikom, vztrajala sedem suhih in debelih let. Debelih pač zato, ker sem med tem študiral in delal. /.../ Za docenta sem bil imenovan leta 1955 in sem to ostal 10 let. To pa zato, ker sem bil leta 1956 uradno povabljen na Madžarsko, na proslavo ob desetletnici smrti Avgusta Pavla in ob tej priložnosti na odprtje kulturnega doma z njegovim imenom na Gornjem Seniku. Tam sem moral imeti spricho našega veleposlanika v narečju, kolikor sem pač zmogel, slavnostni govor. Po tem dogodku me je napadel /.../ čez nekaj let zaslužni profesor mariborske pravne fakultete dr. Vanek Šiftar, zaradi česar je dve leti zoper mene sledila disciplinska preiskava. Posledica te je bila, da sem napredoval šele po desetih letih docenture. Nato pa sem bil še sedem let izredni in samo tri leta redni profesor, potem pa sem rekel »Zbogom fakulteta«. /.../ No, moram samo na kratko reči, da me je v teh težkih letih, ko sem jaz že hotel dati odpoved, najbolj moralno podpiral /.../ rajni Pavel Blaznik, ki se je tudi dogovoril, da naj bi bil jaz imenovan za ravnatelja Zavoda za varstvo spomenikov v Škofji Loki, pod katerega je takrat sodil tudi tamkajšnji muzej. Jaz sem se

Vilko Novak med tiskovno konferenco ob izidu knjige *Zgodovina Prekmurja*, na video posnetkih Naška Križnarja (13.11.1996). Shranjeno v Zbirki vizualne dokumentacije Audiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, št. 384.

Fotografije z ekrana: Igor Lapajne (ZRC SAZU)

za to že odločil, ampak na neki seji v Zagrebu me je Gavazzi skoraj ozmerjal, češ /.../ kdo in s čim bi potem prišel na moje mesto ..., vztrajajte, no, in jaz sem zaradi tega, zaradi njegove moralne avtoritete, zaradi vsega, kar mi je on od leta 1935 do leta 1941 storil, tudi zaradi Brataničeve avtoritete in pomoči /.../, vztrajal v teh razmerah na Univerzi.

Milko Matičetov: *Tu bi jaz še nekaj vprašal. Gre za mojo radovednost in morda tudi radovednost tistih, ki bodo to kdaj poslušali: ali si kot neke vrste poslanec med Madžari in Slovenci, ko si seznanjal Slovence z madžarsko literaturo, njihovimi strokovnimi prispevki, ko si prevajal ... in bil za Madžare informator o nas, ali so ti Madžari dali kdaj za to kakšno priznanje? /.../*

Vilko Novak: /.../ Konec leta 1940 sva z Debeljakom prevedla svetovno priznana (ne samo znano) Madačevo dramo, madžarskega Fausta, Tragedija človeka. /.../ In za ta prevod sva z Debeljakom skupaj s še nekim Svetislavom Stefanovićem, znamenitim srbskim pesnikom, dobila priznanje madžarskega Pen kluba kot zaslužna za madžarsko literaturo. /.../ Včeraj sem bil tudi obveščen, da naj bi prihodnji mesec dobil neko visoko odlikovanje madžarske države, ki naj bi mi ga iz Zagreba prinesel njihov ambasador ... Pred leti so me kot častnega člana tudi sprejeli v madžarsko etnološko društvo, ki je leta 1989 obhajalo stoletnico svojega delovanja. /.../

Milko Matičetov: *Kako pa je s tvojim terenskim delom, ko smo bili tudi skupaj v ekipah Etnografskega muzeja, začeniš s prvo pri Šentjurju ...?*

Vilko Novak: Moje terensko delo se je začelo v Prekmurju, v zvezi s katerim pa mi nekateri, prav tako pa si tudi sam očitam - ampak jaz poznam svoje življenje in imam zato opravičilo - da sem v etnološkem, narodopisnem pogledu v Prekmurju premalo storil. Tam nisem živel ves čas in tu (v Ljubljani - op. p.) pa sem moral delati vsaj za dva človeka, za dve stroki in še za fakulteto.

Moje terensko delo pa se je pravzaprav začelo v domači hiši. Danes tolikokrat obžalujem, da nisem bolje izrabil bivanja s svojo babico ali po prekmursko mamco, materino mamco, ki je umrla v 94. letu. /.../ No, ta stara mati mi je posredovala gradivo za prispevek o pridelovanju in predelovanju lanu za ČZN, pa tudi tiste prve podatke o noši. /.../ V tej hiši, kjer sem živel, še v župnišču v Bogojini, sem bil poleg tiste domače literarne in jezikovne vzgoje deležen še velike sreče, da je neki kmet ... iz vasi Ivanjci neko nedeljo po maši prišel k nam na kosilo in mi začel pripovedovati - jaz sem takrat moral biti še v gimnaziji - o nekem Košiču. /.../ In takrat sem se poglobil v tega Košiča, ni mi dalo miru ... /.../ Seveda sem se s prekmursko literaturo seznanjal prav tako v ljudski šoli. Moj rajni ujec je bil nekaj let urednik prekmurskega nabožnega mesečnika ..., ki sem ga jaz zvečer ob petrolejki prebiral, /.../

podobno kot vse prekmurske koledarje. /.../ V drugem letu gimnazije sem si naredil prvi katalog, razdelan po strokah, še danes ga imam ..., z naslovom Domača knjižnica. No, moje terensko delo se je potem nadaljevalo ob česanju perja z zbiranjem gradiva za božične šege, pozimi leta 1930. /.../ No, potem sem v Prekmurju hodil na teren zelo malo. /.../ Nekoč se mi je tudi zgodilo, da me je neka ženska tam na Goričkem ... ven vrgla, nekaj je za mano še metala, pa kaj da to sprašujem. /.../ Torej, ko sem bil v Soboti, 1945. leta in prvega pol leta 1946. leta, sem šel na Goričko (pozneje sem bil tam še nekajkrat) in v Porabje. Te dni sem od tam našel celo neke zapiske. No, sistematično pa smo seveda začeli hoditi z Orlom, leta 1948, ko smo šli prvič. Sam sem takrat še poučeval na ekonomski šoli. /.../ Žal pa sem jaz bil samo v nekaj ekipah; bili smo v Kopru, Dekanih ..., najboljša enota je bila v Trenti. /.../ To je bilo nepozabno, to je bila čudovita ekipa. Največ sem skupaj hodil z Orlom, midva sva bila za materialno kulturo. No, drugo moje terensko delo je bilo ... mislim, da sem šel še dvakrat s celjskim muzejem, ko ... smo bili enkrat na Slemenu nad Šoštanjem, ko smo šli celo na Uršljo goro ... Torej žal mi je, da nisem v teh ekipah sam zase vodil nekega dnevnika, še posebej pa ne o tako imenovani počitniški praksi. Dokler je bil Županič predstojnik, sem komaj izmoledoval od njega, da smo nekajkrat šli na teren. Mislim, da prvokrat ravno na Ravne ... /.../ S študenti pa sem jaz obhodil skoraj vse, razen Prekmurja, tja me je nekako ..., takrat sem prosil Kremenška, ki je bil pri nas že asistent, da je tja šel on. S Kremenškom pa smo bili skupaj ... pri Ljutomeru ..., s kolesi smo se vozili okrog ... /.../ Zadnji teren pa je bila Velika Planina s Tonetom Cevcem, ob njegovem doktoratu.

Dosti sem videl, dosti prehodil, prekolesaril, recimo vso Belo krajino smo prekolesarili, tam nam je pomagal Jože Dular; sad tega je bil, da se je njegov sin začel zanimati za stroko; žal pa mi je še, da nismo videli še več.

Milko Matičetov: *Prosil bi te še, če lahko spregovoriš še o teoretičnih izhodiščih tvojega dela.*

Vilko Novak: To je dolga štorija, kar so ugotavljali tudi drugi. Moja prva teoretična izhodišča so bila pravzaprav tista, ki sem jih spoznal v madžarski etnografiji, kjer pa, seveda, leta 1940, 1941 še niso bila tako razvita. Istočasno naj omenim še Gavazzijeve študije, Zbornik za narodni život in Uputstvo Antuna Radiča. No, bolj sem se potem poglobljaj v delo Riharda Weissa ... torej on, njegovo delo o planšarstvu in separati sploh, je bil pravzaprav moja glavna šola. /.../ Moram pa reči to, kar je nekoč menda rekel tudi Kuret in ti tudi in kar je zame razumljivo; mlajši pa nam morate oprostiti: v svoji dobi študija, menim, sem precej sledil sočasnim dogajanjem v stroki. /.../ Pravim, da nekaj protestanskega je v meni, saj se vedno upiram raznim društvenim, družabnim in drugim družbenim pravilom. /.../ Ampak kljub temu se mi nismo spuščali v tiste povojne debate o ljudskosti, o narodu, o taki etnologiji, drugačni etnologiji. Veste, da je pri meni doktoriral Kremenšek, /.../ njegova disertacija pa za nekatere takrat ni bila etnološka. /.../ Spontano sem zagovarjal tako Kremenška kot sodobno etnologijo, rekel, /.../ da kot se razvija zgodovina in je danes drugačna, kot je bila v Miklošičevih in ne vem čigavih

časih, tako tudi etnologija ... jaz dam svobodno pot. Torej, sprejemam vse, moram pa reči nekaj. Ko bodo tisti, ki so za vse najnovejše smeri, približno toliko naredili kot smo mi, čeprav ni vse odlično in prav dobro, potem bom za nazaj odobril, četudi mrtve, tiste njihove teorije. Za povzetek pa bi v zvezi z mano rekel samo še to, da etnologi ne poznajo moje druge strani. Jaz sem, lahko rečem brez pretiravanja, raziskoval še za enega človeka tudi prekmursko slovstvo vsaj od leta 1934, začelo pa se je to na Univerzi pri Kidriču. O tem sem napisal nekaj knjig in razprav v različnih jezikih, tudi nekaj novega dognal ..., dognal madžarske vire in s tem tudi nekako oplodil madžarsko literarno zgodovino. Nekaj sem napisal tudi o madžarskem jeziku in celo izdal slovar. /.../ Torej to je bilo eno, drugo pa je bilo moje etnološko delo, kjer se imam v glavnem zahvaliti, to poudarjam povsod, Gavazzijevega vzoru. /.../ Ukvarjal sem se predvsem z materialno kulturo, to ponovno bolj po občutju, mojem osebnem nagnjenju. Nameraval sem napisati tudi knjigo o planšarstvu na Slovenskem in me lahko samo veseli, da sem vsaj tukaj dobil enega učenca; sicer ne vem, ali sem ga vzgojil jaz ali ne; to je Tone Cevc, ki je pisal o teh stavbah. /.../ Torej takih mojih načrtov je bilo več. Želel sem tudi napisati monografijo vasi Lipa, /.../ kamor sem poleti hodil s svojo hčerjo, ki je bila takrat skoraj otrok, torej, ne vem, če je bila že v gimnaziji ali še v ljudski šoli. Hodila sva od hiše do hiše, rekonstruiral sem, kolikor se je dalo, /.../ to je bilo okrog leta 1960. Ampak prihodnje leto je bilo že toliko sprememb, da natančnejšim opisom že skoraj nisem mogel slediti. /.../ V tej smeri sem imel še dosti načrtov ..., že v prvi (terenski - op. p.) ekipi sem se navdušil ne samo za kozolce, ampak zlasti za skednje, za vse te majhne stavbe, za koruznjake, za kašče. /.../

Milko Matičetov: *Dragi Vilko, vprašanji bi bilo še in še, jaz bi se ti samo zahvalil za pogovor in ti zaželim še veliko let, pa da bi posnel, dosegel in presegel svojo momico iz Bogojine.*

Transkribirala: Mateja Habinc

